

Особливості педагогічної творчості: сутність, типологія // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Київ-Вінниця, 2012. – Вип. 71. – С. 70-74

УДК 378.147 – 056.45

*Дубасенюк О.А., д.пед.н., професор,
Житомирський державний університет ім. І. Франка, м. Житомир*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ: СУТНІСТЬ, ТИПОЛОГІЯ

В статті речь идет об особенностях педагогического творчества, рассматриваются разные подходы к определению понятий «творчество», «педагогическое творчество», анализируется специфика педагогического творчества, которая связана с характером процесса и его результатом – растущей личностью; представлена типология творческой личности; в педагогическом творчестве выделяют три уровня: открытие, изобретения и совершенствования; соответственно анализируется инновационный педагогический опыт.

Ключевые слова: *творчество, педагогическое творчество, личность, типология творческой личности.*

The peculiarities of pedagogical creativity, different approaches to defining the concepts of "creativity", "pedagogical creativity", the specific aspects of pedagogical creativity, being related to the character of the process and its result – growing personality are analysed; the typology of creative personality is presented; in pedagogical creativity three levels are selected: opening, inventions and perfections; innovative pedagogical experience is accordingly analyzed.

Keywords: *creativity, pedagogical creativity, personality, typology of creative personality.*

Стрімкі цивілізаційні процеси, що відбуваються в останні десятиліття, пов'язані з формуванням постіндустріального суспільства. Сучасне суспільство потребує новий тип особистості – творчої, цілеспрямованої, здатної адаптуватися до змінних умов і такої, що може успішно вирішувати професійні й особистісні проблеми. Тому значно актуалізувалася проблема творчості і, педагогічної зокрема.

У психолого-педагогічній літературі зустрічаються різні тлумачення творчості. Л.С. Виготський розглядав творчість як створення чогось нового. С. Л. Рубінштейн визначав творчість як діяльність, що створює дещо нове, оригінальне, що потім стає надбанням історії. А.М. Матюшкін виділяв два види активності: адаптивну і творчу. Завданням творчої активності є зміни існуючого порядку, створення нових підходів. А.В. Брушлинський, О.К. Тихомиров у творчості виділяє такі показники як відкриття незвіданого, подолання стереотипів і шаблонів.

А. Маслоу вважав, що справжня творчість проявляється у людини у повсякчасному реальному житті, коженденному виборі життєвих ситуацій, у різних формах самовираження. Для особистості, що прагне до творчості, на думку Я.А. Пономарева, притаманні оригінальність, ініціативність, висока саморегуляція, велика працелюбність. На думку вченого, визначальним у творчості є розвиток, виникнення нових структур, нового знання, нових способів діяльності. Б.Г. Ананьев серед якостей творчої особистості особливо виділяв глибину й гостроту думки, незвичайність постановки питання і його вирішення, інтелектуальну ініціативу. П. Торанс загальним для творчої особистості визначав потребу розвиватися і потребу у постійному зростанні.

Отже, творчість – діяльність, результатом якої є створення нових, оригінальних і більш досконалих матеріальних і духовних цінностей, що мають об'єктивну або/ та суб'єктивну значимість. Педагогічна творчість, зрозуміло, відноситься до духовних цінностей. Відомі вітчизняні науковці (І.А. Зязюн, Є.С. Барбіна, Н.В.Кічук, В.А. Семіченко, С.О. Сисиєва та ін.) дослідили різні аспекти проблеми педагогічної творчості: сутність феномену, особливості, умови, що впливають на її розвиток [6].

Мета статті полягає у виявленні особливостей педагогічної творчості, що пов'язана з характером процесу та його результатом – зростаючою особистістю.

На основі аналізу наукових педагогічних праць розглянемо досліджуване поняття. Педагогічна творчість – це педагогічна діяльність, яка відрізняється, новизною й оригінальністю і передбачає співтворення (формування, виховання) творчої особистості, що характеризується неповторністю, унікальністю. У педагогіці слід розрізняти педагогічну діяльність і наукову творчість, яка насамперед передбачає відкриття, виявлення раніше не пізнаних закономірностей теорій навчання і виховання, розробку високоефективних методик, що сприяє вирішенню проблем сучасної школи, прогнозуванню тенденцій її розвитку.

Творчість у практичній діяльності доволі різноманітна. Наприклад, новизна у цьому виді діяльності може проявлятися: у нестандартних підходах до вирішення проблем; у розробці нових форм, прийомів, засобів та їх оригінальному поєднанні; в ефективному застосуванні набутого досвіду у нових умовах, в удосконаленні, раціоналізації, модернізації відомого відповідно до нових завдань; у вдалій імпровізації на основі як точного знання і компетентного розрахунку, так і високорозвиненої інтуїції; в умінні бачити «віяло варіантів» вирішення однієї і тої же проблеми; в умінні трансформувати методичні рекомендації, теоретичні положення у конкретні педагогічні дії тощо.

Вищим рівнем творчості у практичній діяльності є створення принципово нових, високоефективних систем навчання, виховання та розвитку учнів.

Специфіка педагогічної творчості: пов'язана з характером процесу та його результатом – зростаючою особистістю, що знаходиться у процесі становлення.

Виділимо особливості педагогічної творчості: вона жорстко лімітована, спресована у часі. Педагог не може чекати, поки його «осяє», він має знайти оптимальну методику наступного заняття сьогодні, а нерідко прийняти нове рішення на самому занятті негайно, якщо склалася непередбачувана ситуація. За словами А.С. Макаренка, вимагається негайний аналіз і негайна дія. Проте результат педагогічної творчості виникає далеко не відразу, вона має визріти.

Педагогічна творчість – це завжди співтворчість, яка завжди пов'язана з творчістю самого педагогічного колективу і кожного учня. Самі учні складні, динамічні, неповторні. Дійовий засіб сьогодні може втратити привабливість завтра. Важливо відзначити публічність педагогічної творчості, яка здійснюється у навчально-виховному процесі, у спільній діяльності з колегами. Останнє вимагає від педагога вміння управляти своїм психічним станом, викликати у себе і в учнів творче натхнення.

Специфічним у педагогічній творчості є й її «інструмент» - особистість педагога-творця. Специфічним є сам процес як взаємоторчість партнерів, і результат – знання, вміння, навички, здібності, почуття, ідеали.

Зміст і організацію педагогічної праці можна правильно оцінити, лише визначивши рівень творчого ставлення педагога до своєї діяльності, який відображає ступінь реалізації ним своїх можливостей досягнувши поставлених цілей. Саме тому творчий характер педагогічної діяльності є її найважливішою об'єктивною характеристикою. Вона обумовлена тим, що різноманіття педагогічних ситуацій, їх неоднозначність вимагають варіативних підходів до аналізу і розв'язання задач, що виникають.

Відомо, що розвиток свідомості і творчих параметрів людини здійснюється на шляху від простого споглядання до глибокого пізнання дійсності і лише потім до її творчого перетворення. Рівною мірою це відноситься і до еволюції свідомості і діяльності педагога. Нині твердження про те, що педагогічна діяльність є за своєю природою творчою, стало тривіальним. Проте не менш відомо, що як у некваліфіковану, традиційну, в нетворчу працю працівник може внести елемент творчості, так і, навпаки, педагогічну діяльність можна будувати за шаблоном, позбавивши її творчого початку.

Творчість – це діяльність, яка породжує щось нове, чого раніше не було, на основі реорганізації наявного досвіду і формування нових комбінацій знань, умінь, продуктів. Творчість має різні рівні. Для одного рівня творчості характерні використання вже існуючих знань і розширення сфери їх застосування; на іншому рівні створюється абсолютно новий підхід, що змінює звичний погляд на об'єкт або галузь знань.

Виділимо ознаки, що характеризують педагогічну творчість як цілісний процес:

- наявність суперечності, проблемної ситуації або творчого завдання;
- соціальна й особиста значущість і прогресивність, яка сприяє розвитку суспільства й особистості;
- наявність об'єктивних (соціальних, матеріальних) передумов, умов для творчості;
- наявність суб'єктивних (особистісних) передумов творчості;
- новизна й оригінальність процесу або результату [1; 2].

Проаналізуємо особливості творчої природи праці педагога. Якщо з названих ознак усвідомлено виключити хоч би один, то творча діяльність або не відбудеться, або її не можна буде назвати творчою.

Педагогічна діяльність – це процес постійної творчості. Але на відміну від творчості в інших сферах (наука, техніка, мистецтво) творчість педагога не має на меті створення соціально цінного нового, оригінального, оскільки його продуктом завжди залишається розвиток особистості. Зазвичай, творчо працюючий педагог, а тим більше педагог-новатор, створює свою педагогічну систему, вона виступає лише засобом для отримання якомога найкращого за даних умов результату.

Творчість обумовлюється потенціалом особистості педагога, сформованим на основі накопиченого ним соціального досвіду, психолого-педагогічних і спеціальних знань, нових ідей, умінь і навичок, що дозволяють знаходити і застосовувати оригінальні рішення, новаторські форми і методи, вдосконалювати виконання своїх професійних функцій. З іншого боку, досвід переконує, що творчість притаманна тільки тим, для кого характерне ціннісне відношення до праці, хто прагне до підвищення професійної кваліфікації, поповнення знань і вивчення досвіду як окремих педагогів, так і цілих педагогічних колективів [6].

Нерідко характеризуючи творчу природу праці педагога виходять з положення: педагогічна праця надає перевагу розумовій, а розумова – означає творчу працю, однак її не можна прямо ототожнювати з творчою. Без спеціальної підготовки, знань, що є відображенням узагальненого соціального досвіду, накопиченого попередніми поколіннями, педагогічною творчістю, окрім як на рівні проб і помилок, назвати її неможливо. Тільки ерудований і такий, що має спеціальну підготовку, педагог здатний знайти нові, оригінальні, шляхи і способи вирішення проблеми шляхом творчої уяви й уявного експерименту.

Творчою можна вважати особистість, значущою характеристикою якої є здатність перетворювати здійснювану діяльність на творчий процес. У літературі виділяють певні типи творчої особистості. Різні автори виділяють такі ознаки: здатність особистості помічати і формулювати альтернативи, ставити під сумнів, на перший погляд, очевидне, уникати поверхневих формулювань; уміння вникнути в проблему і в той же час відійти від реальності, побачити перспективу.

Цікавою є типологія творчої особистості, запропонована В.І. Андрєєвим, яка може бути поширена і на педагогів [1].

Теоретик-логік — це тип творчої особистості, для якого характерна здатність до логічних, широким узагальнень, до класифікації і систематики інформації. Люди цього типу чітко планують свою творчу роботу, широко використовують вже відомі методи наукових досліджень. Для цього типу творчої особистості характерні велика обізнаність та ерудиція. Спираючись на вже відомі теоретичні концепції, вони продовжують їх

розвивати. Все, над чим вони починають працювати, прагнуть довести до логічного кінця, підкріплюючи свої обґрунтування посиланнями на численні джерела.

Теоретик-інтуїтивіст характеризується високорозвиненою здатністю до генерування нових, оригінальних ідей, люди такого типу творчих здібностей – творці нових наукових концепцій, шкіл і напрямів. Вони не бояться протиставити свої ідеї загальноприйнятим, володіють виключно фантазією й уявою.

Практик (експериментатор) завжди прагне свої нові оригінальні гіпотези перевірити експериментально. У людей цього типу завжди великий інтерес і здібності до практичних напрацювань.

Організатор як тип творчої особистості володіє високим рівнем розвитку здібностей до організації інших, колективу для розробки і виконання нових ідей. Під керівництвом таких людей створюються оригінальні наукові школи і творчі колективи. Людей цього типу відрізняють високий рівень енергії та комунікабельність. Ініціатор характеризується ініціативністю, енергійністю, особливо на початкових стадіях вирішення нових творчих задач. Але, як правило, він швидко остигає або переключається на вирішення інших творчих задач.

Сфера прояву педагогічної творчості визначається структурою педагогічної діяльності і охоплює всі її сторони: конструктивну, організаторську, комунікативну і гностичну. Проте для здійснення творчості в педагогічній діяльності необхідно враховувати ряд умов:

- тимчасова спресованість творчості, коли між завданнями і способами їх вирішення немає великих проміжків часу;
- пов'язаність творчості педагога з творчістю учнів й інших педагогів;
- відсроченість результату і необхідність його прогнозування;
- атмосфера публічного виступу;
- необхідність постійного співвідношення стандартних педагогічних прийомів і нетипових ситуацій.

У сучасній літературі педагогічна творчість розуміється як процес вирішення педагогічних задач у змінних обставинах. Педагог, так само як і будь-який дослідник, будує свою діяльність відповідно до загальних правил евристичного пошуку: аналіз педагогічної ситуації; проектування результату відповідно до початкових даних; аналіз наявних засобів, необхідних для перевірки припущення і досягнення шуканого результату; оцінка одержаних даних; формулювання нових задач.

Творчий характер педагогічної діяльності неможливо звести тільки до вирішення педагогічних задач, проте розв'язання спеціально підібраних задач, спрямованих на розвиток творчого мислення, є найважливішою умовою розвитку цілісного творчого потенціалу особистості педагога.

Нерідко сферу прояву творчості педагога мимоволі звужують, зводячи її до нестандартного, оригінального вирішення педагогічних задач. Проте творчість педагога не в меншій мірі виявляється і при розв'язанні комунікативних задач, які постають своєрідним фоном і підґрунтям педагогічної діяльності. В особистісній сфері педагогічна творчість виявляється як самореалізація педагога на основі усвідомлення себе творчою індивідуальністю, як визначення індивідуальних шляхів професіонального зростання і побудови програми самовдосконалення.

Педагогічну творчість можна умовно поділити на відкриття, винаходи і вдосконалення і відповідно вести мову про три рівня творчості.

Найбільш масштабні і новаторські педагогічні рішення – це відкриття, оскільки вони дозволяють побачити нові можливості вдосконалення як самої діяльності, так і включеної в неї людини. Відкриття пов'язані з висуванням нових педагогічних ідей та їх втіленням у конкретну систему навчально-виховної роботи. Так, наприклад, методика виховання в колективі А.С. Макаренка, виховна система В.О. Сухомлинського, школа-комплекс М.П. Щетинина. Другий рівень педагогічної творчості пов'язаний з

перетвореннями, конструюванням окремих елементів педагогічних систем, засобів, методів, умов навчання і виховання. Результати цього рівня творчої діяльності можна умовно назвати педагогічними винаходами. Створення «зведених» загонів, технологія паралельного педагогічного впливу, метод «вибуху» у А.С. Макаренка, «магнітофонне і тихе опитування», уроки відкритих думок у В.Ф. Шаталова, використання коментованого управління у досвіді С.М. Лисенкової, синтезовані уроки творчості, проектування процесів навчання І.П. Волкова – все це приклади педагогічних винаходів [3, 4, 7,8, 9].

Нарешті третій рівень творчості – це вдосконалення, тобто частіше всього модернізація та адаптація до конкретних умов вже відомих методів і засобів навчання і виховання. Наприклад, використання питань-проблем або використання принципу рольової участі школярів у досвіді вчителя літератури Є.М. Ільїна, упровадження у процес навчання курсу фізики елементів театралізації у М.М. Палтишева, створення Пархомовського музею «Радуга» на Харківщині А.Ф. Луньова та ін. Цей раціоналізаторський рівень педагогічної творчості – результат прояву педагогічної майстерності вчителя. Вивчення новаторського педагогічного досвіду дає можливість стимулювати інтерес педагогів до творчої діяльності. Про це свідчить досвід учителів-майстрів Житомирської області, які успішно застосовують досвід відомих педагогів у своїй практичній діяльності, і самі прагнуть конструювати окремі елементи педагогічних систем, створюють авторські програми, навчальні посібники, розвивальні засоби та методи навчання і виховання [5].

Таким чином, велике значення набуває дослідження передумов, що сприяють підвищенню творчої активності педагога, пошуку нових шляхів розвитку творчого ставлення до реальної педагогічної дійсності, неперервній самоосвіті і самовихованню вчителя. Запровадження активних форм та методів у процес навчання також стимулює розвиток творчості, ініціативи і самостійності учнів.

Література:

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности: Основы педагогики творчества: научное издание / В.И. Андреев. - Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1988. - 236 с.
2. Андреев В.И. Педагогика: Учебный курс для творческого саморазвития / В.И.Андреев. - Казань: Центр инновационных технологий, 2006. - 606 с.
3. Волков И.П. Цель одна – дорог много: Проектирование процесса обучения: Кн. для учителя: Из опыта работы. – М.: Просвещение, 1990. – 159 с.
4. Макаренко А.С. Избранные произведения: в 3-х т. / Ред.кол.: Н.Д. Ярмаченко и др. – Изд. 2-е., исправ. и доп. – К.: Рад. шк., Т. 3. – 592 с.
5. Окрилені творчістю: скарбниця педагогічного досвіду освітян Житомирської області. – Житомир, 2000. – 220 с.
6. Педагогічна майстерність: підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; за ред. І.А. Зязюна. – 3-тє вид., допов. і перероб. – К.: СПД Богданова А.М., 2008. – 376 с.
7. Сухомлинський В.О. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну. – К.: Рад. Школа, 1985. – 557 с.
8. Шаталов В.Ф. Эксперимент продолжается. – М.: Педагогика, 1989. – 336 с.
9. Щетинин М.П. Объять необъятное: записки педагога. – М.: Педагогика, 1986. – 176 с.